

Seksuelle overgreb mod børn og unge med handicap

- En kvantitativ og kvalitativ undersøgelse af omfang og karakter af
seksuelle overgreb

Januar 2007

Socialt Udviklingscenter SUS

SISO – Videnscenter for sociale indsatser ved seksuelle overgreb mod børn

SISO videnscenteret for sociale indsatser
ved seksuelle overgreb mod børn

Forord

Socialt Udviklingscenter SUS og SISO¹ - Videnscenter for sociale indsatser ved seksuelle overgreb mod børn igangsatte i 2005 et projekt for Socialministeriet om omfanget og karakteren af seksuelle overgreb mod børn og unge med handicap i Danmark.

Socialministeriet ønskede som led i regeringens handlingsplan fra 2003 om bekæmpelse af seksuelt misbrug af børn at iværksætte en undersøgelse, der afdækker omfanget og karakteren af seksuelle overgreb mod børn med handicap i Danmark. Undersøgelsen vil blive fulgt op af en udviklingsdel, der retter fokus mod at udvikle metoder og redskaber til tidlig opsporing og god håndtering af sager, hvor børn med handicap udsættes for seksuelle overgreb. Det samlede projekt vil blive afviklet inden udgangen af 2007.

Rapporten her bygger på fire delundersøgelser, der er baseret på et kvantitativt og kvalitativt datamateriale. Det drejer sig om to spørgeskemaundersøgelser, der belyser omfang og karakter af seksuelle overgreb mod børn med handicap, og en række interviews med ledere, lærere og pædagog på skoler og institutioner samt sagsbehandlere i kommuner.

Socialministeriet har bestilt og finansieret undersøgelsen.

En stor tak til alle, der tog sig tid til at medvirke i spørgeskemaundersøgelser og interviews.

SISO og SUS

Januar, 2007

¹ SISO er pr.1.1.2007 fusioneret med Styrelsen for specialrådgivning og social service, Skibhusvej 52 B, 5000 Odense C

Resumé

Baggrund

Denne rapport præsenterer resultaterne af en undersøgelse af omfang og karakter af seksuelle overgreb mod børn og unge med handicap. Undersøgelsen er udarbejdet af videnscenteret SISO og Socialt Udviklingscenter SUS. Undersøgelsen er iværksat og finansieret af Socialministeriet som led i regeringens handlingsplan for en styrket indsats mod seksuelt misbrug af børn.

I de seneste år har seksuelle overgreb mod børn været et prioriteret forsknings- og indsatsområde i Danmark. Det er dog kendetegnende for de forskellige initiativer, at de ikke inkluderer børn og unge med handicap. Udenlandske undersøgelser peger på, at børn med handicap har to-tre gange forhøjet risiko for at blive udsat for seksuelle overgreb. Et væsentligt formål med undersøgelsen her er derfor at skaffe viden om denne sårbare børnegruppe i en dansk sammenhæng.

Undersøgelsen har samtidig et udviklingsperspektiv. Målet er, bl.a. på baggrund af undersøgelsens resultater, at udvikle og udarbejde forslag til metoder og materiale, der retter sig mod det personale, der arbejder med børn inden for forskellige handicapgrupper, for at øge personalets opmærksomhed mod og viden om seksuel udnyttelse af børn med handicap. Her tænkes både på beredskabsplaner, undervisningsmateriale, temadage/konferencer og debatmateriale med cases, der sætter fokus på forebyggelse, bryder tabuer og skaber åbenhed og oplysning om emnet.

Samlet set består undersøgelsen af følgende fire delundersøgelser:

- **Skoleundersøgelse - kvantitativ del: En spørgeskemaundersøgelse blandt klasse-/kontaktlærere på folkeskoler, specialskoler, efterskoler og skoler i tilknytning til døgntilbud til børn med handicap**
- **Skoleundersøgelse – kvalitativ del: En kvalitativ interviewundersøgelse med specialskoler, -børnehaver og –fritidshjem**
- **Kommuneundersøgelse – kvantitativ del: En spørgeskemaundersøgelse blandt sagsbehandlere på børne-/handicapområdet i samtlige landets kommuner**
- **Kommuneundersøgelse – kvalitativ del: En kvalitativ interviewundersøgelse blandt sagsbehandlere i kommuner.**

Herudover indeholder rapporten en opsummering af en vidensindsamling fra et seminar og tre rundbordssamtaler med fagfolk, der til daglig arbejder med børn og unge med forskellige former for handicap.

I det følgende sammenfattes undersøgelsesernes resultater i tematiseret form. Indledningsvis præsenteres en række centrale bud på udviklings tiltag, som den samlede rapport peger på kan iværksættes.

Udviklingsbehov i relation til forebyggelse, tidlig opsporing og håndtering af sager, hvor børn med handicap udsættes for seksuelle overgreb

Undersøgelserne blandt skoler, institutioner og kommuner vidner om, at problemstillingen har en synlighed og et omfang, der fordrer et fremtidigt særligt fokus på denne børnegruppe. En målrettet indsats for at udvikle redskaber og metoder og sprede viden om forebyggelse og håndtering vil kunne bidrage til, at flere fagfolk på området bliver opmærksomme på problemstillingen og på deres handlemuligheder ved en mistanke om seksuelle overgreb. Dette er bl.a. væsentligt i forhold til at kvalificere en tidligere opsporing af sagerne og skabe grundlag for et optimalt samarbejde på tværs af faggrænser og organisatoriske snitflader.

Udviklingen af vidensberedskaber, hvor viden om seksuelle overgreb mod børn med handicap og retningslinjer for kvalificeret håndtering indgår som et aktivt redskab i fagfolks håndtering af de ofte vanskelige sager, synes ligeledes at være et væsentligt fokuspunkt i den fremtidige indsats.

Næsten samtlige skoler og institutioner vurderer, at de vigtigste udviklingstiltag til at fremme arbejdet med forebyggelse og håndtering af seksuelle overgreb, er mere viden om både forebyggelse af seksuelle overgreb, tegn og signaler på seksuelle overgreb og håndtering af sagerne. Derudover understreges behovet for at videreudvikle og sprede de gode eksempler, som findes på hensigtsmæssig forebyggelse og håndtering af mistanke eller viden om seksuelle overgreb.

- De udtrykker ønske om at få tilført viden om seksuelle overgreb mod børn og unge med handicap gennem fx:
- Temadag målrettet en eller flere institutioner i samme område
- Faglige udviklingsdage med konsulentstøtte på den enkelte institution eller skole
- Skriftlige materialer: Folder/pjece om fx udformning af seksualpolitikker/procedurer, om tegn og signaler hos børn med handicap
- Supervision målrettet medarbejdere
- En central og lettilgængelig vidensformidling og –forankring (afsnit 7.6)

En fremtidig indsats i relation til de nævnte udviklingsbehov vil kunne bidrage væsentligt til at styrke forebyggelsen af seksuelle overgreb mod børn med handicap. Særligt i lyset af at undervisere, pædagoger og andre fagfolk kan spille en central rolle i at forebygge og håndtere overgreb, fordi de er i daglig kontakt med børnene. De professionelle peger ligeledes på at en styrket seksualundervisning til børn med handicap og udvikling af metoder til undervisning i retten til at sige nej og til at fortælle om ubehagelige seksuelle oplevelser/overgreb vil bidrage væsentligt til at forebygge seksuelle overgreb.

Faglige refleksioner over udviklingsbehov fra kommuneundersøgelsen:

- Viden om seksuelle overgreb mod børn. Sagsbehandlere efterspørger generel viden om emnet seksuelle overgreb mod børn med handicap – særlig med fokus på grundlæggende viden om tegn og signaler på seksuelle overgreb – set i forhold til forskellige former for handicap. Sagsbehandlerne efterspørger metoder, der kan kvalificere det faglige blik for, hvornår barnets adfærd skyldes barnets handicap, og hvornår der er tale om tegn på mistrivsel. Der går i gennemsnit knap et år fra det første seksuelle overgreb finder sted, til forvaltningen får kendskab til eller mistanke om overgrebet. Det peger på, at der er et behov for en styrket indsats i forhold til tidligere opsporing af seksuelle overgreb. Derfor skal skoler og institutioner inddrages i et samarbejde om dette.
- Udvikling af vidensberedskab, hvor viden om seksuelle overgreb mod børn med handicap og retningslinjer for kvalificeret sagshåndtering indgår. Sagsbehandlerne oplever det støttende for den konkrete sagshåndtering, hvis kommunen har udarbejdet skriftlige instrukser eller retningslinjer for sager om seksuelle overgreb mod børn. Den faglige sparring er i den sammenhæng meget vigtig – og nævnes som et udviklingspunkt i forhold til at kvalificere indsatsen på området. Det er helt centralt, at et beredskab for

håndtering af sager om seksuelle overgreb også omfatter modeller for, hvordan man kan sikre en løbende vidensdeling og erfaringsudveksling mellem de involverede fagpersoner såvel tværfagligt som tværsektorielt. Det er vigtigt, at udviklingen af værktøjer og beredskaber forankres i og understøttes af den organisatoriske sammenhæng, hvor arbejdet med børn med handicap finder sted samt, at beredskabet anvendes som et aktivt redskab, som alle medarbejdere har kendskab til og som løbende opdateres.

- Børn, der begår seksuelle krænkelser mod andre børn. Der efterlyses redskaber, der kan understøtte indsatsen i forhold til at lære børnene om egne og andres grænser.² Sagsbehandlerne oplever, at det kan være vanskeligt at agere i forhold til børn med udviklingsmæssig funktionsnedsættelse, der har en grænseoverskridende og seksualiseret adfærd over for andre børn. Ofte bliver børnenes grænseoverskridende adfærd relateret til deres funktionsnedsættelse. Det er derfor et centralt fokusområde at iværksætte udviklingsarbejde med børn og grænsesætning.
- Seksuelle overgreb indenfor familien opleves som særligt vanskelige. Ikke mindst er det en faglig udfordring at kommunikere med familien omkring en mistanke, der retter sig mod én af forældrene. Dette skal ses i lyset af, at sagsbehandlernes hovedfokus i de specialiserede afdelinger er rettet mod problemstillinger omkring barnets handicap og et samarbejde herom med ofte meget ressourcestærke forældre. Problematikken rummer såvel organisatoriske som faglige udfordringer i forhold til tidlig opsporing og håndtering af seksuelle overgreb mod børn med handicap og bør tænkes ind i kompetenceudviklingen i den enkelte kommune.
- Børnesamtalen. Det er et konkret udviklingsbehov at sikre vidensdeling fx via dialoggrupper for professionelle, der kan udveksle konkrete erfaringer med metoder til at gennemføre børnesamtaler, der kan tage højde for børnenes forskellige funktionsnedsættelser. Det er forbundet med særlige faglige udfordringer og problemstillinger at skulle leve op til lovgivningens intentioner om at inddrage børn med handicap som fx kognitiv funktionsnedsættelse (udviklingshæmning eller hjerneskade) eller autisme i deres egen sagsbehandling i form af en børnesamtale. Formålet er at højne antallet af børnesamtaler i forhold til børn med handicap.
- § 50 undersøgelse (tidligere § 38). Et skærpet fokus på udarbejdelse af § 50 undersøgelser, der har til formål at undersøge barnets behov for særligt støtte, kan med fordel indgå i en samlet indsats til styrkelse af sagshåndteringen, herunder forebyggelse af senfølger ved seksuelle overgreb.

Faglige refleksioner om udviklingsbehov fra skoleundersøgelsen:

- Tværgående team i kommunen. Der er i skoleundersøgelsen udtrykt behov for at etablere et tværgående team eller oprette en koordinatorfunktion med særlig viden om krydsfeltet mellem seksuelle overgreb, seksualitet og børn/unge med handicap. Teamet skal forankres lokalt i kommunen og fungere som en task force, der kan reagere hurtigt på henvendelser. Teamet eller koordinatoren vil også kunne stå for undervisning og bidrage til forebyggelsestiltag på skoler og institutioner for børn med handicap.
- Udviklingen af beredskabsplaner og procedurer er et vedvarende behov. For at beredskabsplanen har en positiv effekt i forebyggelsesarbejdet, bør redskabet anvendes aktivt og kontinuerligt opdateres, således at alle medarbejdere på skoler og institutioner kan få nytte af det.

² Flere udenlandske publikationer og undersøgelser betoner i den sammenhæng, at børn og unge med handicap ikke modtager eller kun i begrænset omfang får seksualundervisning tilpasset udviklingstrin og alder. Der er således et udækket kompensationsbehov i relation til seksualvejledning, hvor en øget indsats vil bidrage til at styrke forebyggelsen af overgreb.

- Udvikling af konkrete redskaber til tidlig opsporing, dokumentation og forebyggelse. Et nyttigt redskab til bedre at vurdere og holde en kronologi i det, man observerer, er at benytte fx dagbog eller logbog til at notere det, personalet på fx skoler og institutioner oplever, ser og hører fra barnet eller andre.
- Der er et behov for at udvikle redskaber til lærere og pædagoger til at kommunikere med børn og unge om seksualitet og seksuelle overgreb. Redskaberne skal gøre personalet bedre i stand til at tale om, hvad der er/ikke er acceptabelt, så børn og unge kan lære at sige fra. Personalegruppen skal styrkes i at hjælpe og støtte børn og unge til at få viden om seksualitet, så overgrebsadfærd forebygges.
- Samtaler og samarbejde med forældre. Der er brug for metoder til at styrke læreres og pædagogers forældresamarbejde i tilfælde af mistanke eller viden om seksuelle overgreb, herunder at fortælle forældre om mistanke eller viden om seksuelle overgreb begået mod deres børn.
- Skolers og institutioners underretning til kommunen. Der er behov for at lærerne og andre professionelle i højere grad er fortrolige med at udarbejde underretninger til kommunen. Der skal sættes fokus på emnet i skolerne og institutionerne og evt. støttes op om dette med viden om, hvordan underretninger foretages og hvilke forpligtelser der er.
- Der er behov for at ledelsen på skoler og i institutioner i højere grad sætter fokus på forebyggelse og håndtering af seksuelle overgreb, fx ved at arbejde aktivt med at udvikle konkrete handleanvisninger og procedurer, der understøtter de ansattes handlemuligheder.

Der efterlyses endvidere specifik viden om temaerne:

- Børn og unge med handicap og etnisk minoritetsbaggrund, herunder især samarbejde med forældre, der kan have en anden forståelse af seksualitet og seksuelle overgreb.
- Tegn og signaler fra børn og unge med kommunikationsvanskeligheder, herunder især *ikke-verbale* tegn og signaler.
- Forskellige kommunikationsformer. Professionelle omkring børn med handicap skal have kendskab til eller adgang til bistand til at kommunikere med barnet, fx hvis barnet kommunikerer via tegnsprog, tegn til tale, symboler og andet. Dette gælder også i forhold til behandling efter overgreb, hvor eksempelvis psykologer og andre bør tilbydes støtte og videreuddannelse i forhold til at kommunikere med børn med forskellige kommunikative vanskeligheder.

Omfanget af seksuelle overgreb

Undersøgelser af seksuelle overgreb mod børn vil altid indebære mørketal, som man ikke får viden om gennem dataindsamling. Det gør sig også gældende for denne undersøgelse. Det antages, at mange sager vedrørende seksuelle overgreb mod børn med handicap aldrig kommer til myndighedernes kendskab. En væsentlig årsag er, at seksuelle overgreb mod børn er omgærdet af tabuisering. Tabuiseringen har indflydelse på, hvorvidt og hvordan seksuelle overgreb kommer til de relevante myndigheders og fagpersoners kendskab. Når der endvidere er tale om børn med handicap, må børnenes funktionsnedsættelser også tages i betragtning, for eksempel hvis barnet har svært ved at kommunikere med sin omverden. Herudover kan fagpersoners vanskeligheder ved at tolke barnets signaler og viden om seksuelle overgreb være en medvirkende faktor til mørketallene. Med disse forhold i betragtning tegner denne undersøgelse formentlig kun en mindre del af de overgreb, der faktisk sker, idet undersøgelsen alene estimerer omfanget af seksuelle overgreb, der kommer til myndighedernes kendskab.

I kommuneundersøgelsen angiver sagsbehandlere tilsammen at have haft 313 sager med konkret viden eller mistanke om seksuelle overgreb mod børn og unge med handicap i perioden 1. september 2003 til 1. september 2005. Ved en estimering af antallet af sager på landsplan, hvor undersøgelsens 313 sager sættes i forhold til undersøgelsens svarprocent på 63,2 % i 239 deltagende kommuner, svarer det til, at der i den toårige periode, som undersøgelsen omhandler, har været 561 sager på landsplan, hvor der har været konkret viden eller mistanke om seksuelle overgreb mod børn og unge med handicap. Estimatet giver ikke et eksakt billede af det samlede omfang af seksuelle overgreb mod børn med handicap, da man må antage, at mange sager aldrig kommer til myndighedernes kendskab.

Der findes ingen nøjagtige opgørelser over antallet af børn med handicap i Danmark. Det skønnes imidlertid, at mellem 1 % og 4 % af alle børn har et diagnosticeret handicap. Hvis man sammenholder det med de estimerede 561 sager i denne undersøgelse, svarer det til, at mellem 1,2 % og 4,7 % af alle børn med handicap har været udsat for seksuelle overgreb, der er kommet til myndighedernes kendskab (afsnit 5.2). Af de 313 sager, der er rapporteret om i kommuneundersøgelsen, har de deltagende sagsbehandlere svaret på detaljerede spørgsmål i 86 sager.

I skoleundersøgelsen har 15,2 % af de 972 klasse-/kontaktlærerne, der underviste elever med handicap i skoleårene 2003-2005 – svarende til 148 lærere – viden eller mistanke om, at én af deres elever med handicap har været udsat for et eller flere seksuelle overgreb. I gennemsnit var der 5.235 elever med handicap i de 972 respondents klasser i skoleårene 2003-2005, hvilket svarer til, at lærerne har kendskab til eller mistanke om, at ca. 3 % af eleverne har været udsat for et seksuelt overgreb (afsnit 4.2). Lærernes besvarelser peger på, at mange af disse sager ikke kommer til kommunernes kendskab (afsnit 4.6). Der er forholdsvis flere lærere på skoler i tilknytning til døgntilbud, der har mistanke eller viden om seksuelle overgreb mod elever med handicap.

Graden af viden i sagerne

I princippet er alle sager, der ikke er kommet for en domstol, mistankesager. Mange sager når af forskellige grunde aldrig til en retssag. For at komme nærmere en karakteristik af alle typer sager opererer denne undersøgelse med en graduering af den viden, der rapporteres om i delundersøgelserne. I de to spørgeskemaundersøgelser vurderer lærere og sagsbehandlere deres kendskab efter tre kriterier: *Konkret viden, stærk mistanke og svag mistanke* (afsnit 2.5).

Der er forskel i graden af viden om de rapporterede seksuelle overgreb alt efter, om der er tale om lærere eller kommunale sagsbehandlere. Lærerne har i relation til de 148 overgreb konkret viden i 18,3 % af sagerne, stærk mistanke i 37,5 % af sagerne og svag mistanke i 45,2 % af sagerne (afsnit 4.2).

De kommunale sagsbehandlere har konkret viden i 32,1 % af sagerne, stærk mistanke i 52,4 % af sagerne og svag mistanke i 15,5 % af sagerne. Tilfælde af seksuelle overgreb mod børn med handicap, der bliver til sager på kommunalt forvaltningsniveau, kan således karakterises ved en højere grad af viden, idet sagsbehandlerne i 84,5 % af sagerne har haft enten konkret viden eller stærk mistanke om seksuelle overgreb. Det gør sig gældende i ca. 55,8 % af de angivne tilfælde af seksuelle overgreb på skoleområdet (afsnit 5.2).

Børnenes køn og alder

Skoleundersøgelsen viser, at størstedelen af de elever, hvor lærerne har haft viden eller mistanke om, at eleverne har været udsat for seksuelle overgreb, er piger - 60 % mod 40 % drenge (afsnit 4.3).

Kommuneundersøgelsens kønsfordeling viser, at 54 % af de sager, der er kommet til myndighedernes kendskab omhandler piger og 46 % omhandler drenge, hvor der enten er konkret viden eller mistanke om

seksuelle overgreb. Der er tale om en bemærkelsesværdig høj andel af drenge. Undersøgelsen peger i retning af, at kønsforskellene udjævner sig, når der er tale om børn med handicap (afsnit 5.3).

Skoleundersøgelsen viser, at der ifølge lærernes kendskab sker flest overgreb mod de 9-15-årige.

I Kommuneundersøgelsen er der spurgt ind til børnenes alder ved første formodede seksuelle overgreb. Undersøgelsen viser, at børnenes gennemsnitlige alder var 9,8 år. Over halvdelen af børnene var 7-11 år gamle på tidspunktet for første overgreb, men der er eksempler på sager, som omhandler børn helt ned til et år (afsnit 5.3).

Børnenes handicap

Skoleundersøgelsen viser, at de elever, der har været udsat for seksuelle overgreb, oftere har en social/adfærdsmæssig (78,4 %) eller kognitiv (70,3 %) funktionsnedsættelse end et sensorisk handicap i form af synshandicap (12,8 %) eller hørehandicap (10,8 %). En betydelig del af eleverne i undersøgelsen har mere end ét handicap. Således har ca. en fjerdedel af eleverne to handicap, en fjerdedel har tre handicap, mens ganske få elever har helt op til syv handicap. Kun ca. 15 % har et enkelt handicap. Elever med sociale/adfærdsmæssige og kognitive funktionsnedsættelser vurderes at have de betydeligste funktionsnedsættelser, mens elever med motorisk funktionsnedsættelse, syns-, høre-, tale- og kommunikationshandicap i højere grad har lettere eller moderate funktionsnedsættelser (afsnit 4.3). Selvom kun få elever med høre- eller synshandicap har været udsat for et seksuelt overgreb, peger skoleundersøgelsen på, at denne gruppe tilsyneladende har en større risiko for at blive udsat for mere end ét seksuelt overgreb end børn med andre handicap. Elevernes handicap eller antal af handicap har ingen sammenhæng med den type af overgreb, de udsættes for. Men undersøgelsen indikerer, at der er en sammenhæng i forhold til *graden* af elevernes handicap. Undersøgelsen peger på, at elever med betydelige funktionsnedsættelser (14,3 %) i lidt højere grad har været udsat for (eller mistænkes for at have været udsat for) alvorligere overgreb, fx samleje, end elever med moderat og let funktionsnedsættelse (11,8 % og 9,1 %), (afsnit 4.3).

I kommuneundersøgelsen er fordelingen af børnenes funktionsnedsættelser lidt anderledes. Her har knap 4 ud af fem kognitive funktionsnedsættelser, og næsten 60 % har sociale/adfærdsmæssige funktionsnedsættelse. Nedsat taleevne optræder blandt 53,6 % af børnene, mens de mindst udbredte funktionsnedsættelser er hhv. syns- og hørenedsættelser med hver 8,9 %. Børnene har hyppigst tre funktionsnedsættelser af enten moderat eller omfattende karakter (afsnit 5.3.) Kommuneundersøgelsen viser ingen signifikant sammenhæng mellem graden af børnenes handicap og de typer overgreb børnene udsættes for (afsnit 5.4).

I forundersøgelserne peger professionelle og organisationsrepræsentanter på en række overordnede faktorer, som kan medføre en forøget risiko for at børn med handicap udsættes for seksuelle overgreb.

- **Kommunikation:** Børn med handicap kan have mere eller mindre omfattende vanskeligheder ved at kommunikere – fx på grund af nedsat høreevne, psykisk udviklingshæmning, cerebral parese, hjerneskade. De kan både have problemer med selv at udtrykke sig og vanskeligheder ved at forstå, hvad andre mennesker fortæller. Kommunikationsbegrænsninger kan gøre det meget vanskeligt at fortælle om et overgreb og forsøge at sige fra.
- **Fysiske begrænsninger:** Børn med fysisk handicap kan have sværere end andre ved at komme væk fra en ubehagelig situation.
- **Kognitive begrænsninger:** Børn med kognitive handicap kan have vanskeligt ved at afkode om en situation eller relation er faretruende. En potentiel krænker kan udnytte dette. Børn med kognitive handicap kan også have vanskeligt ved at forstå begreber og ord og have svært ved at sige fra.

Samlet set peges der på, at børn med handicap ofte indgår i relationer, hvor de er afhængige af andres hjælp eller er i et underordnet magtforhold, som potentielt kan være en risikofaktor.

Det fremhæves også, at børn med handicap kan have vanskeligt ved at lære at sætte grænser for kontakt med andre, fx i forbindelse med hjælp til påklædning, toiletbesøg og intimhygiejne. Dermed kan det være svært at udvikle en fornemmelse for retten til at bestemme over egen krop (kapitel 6).

Børnenes opvækstforhold

Lærerne svarer i skoleundersøgelsen på spørgsmål om aspekter af elevernes opvækstvilkår. Det er værd at bemærke, at 23,7 % af de 148 elever, hvor der er mistanke eller viden om seksuelle overgreb, også har været udsat for vold eller været vidne til vold i familien. Og 18,9 % af eleverne har en mor eller far med misbrugsproblemer. 35,8 % har boet alene med én af forældrene i enten hele eller dele af barndommen og lidt over hver tiende elev har på et tidspunkt boet uden nogle af deres forældre. En fjerdedel af eleverne har skiftet skole mere end to gange (afsnit 4.3).

I kommuneundersøgelsen svarer sagsbehandlerne, at 16,3 % af børnene har oplevet, at mor og/eller far har misbrugsproblemer, og 8,1 % af børnene har enten selv været udsat for vold eller været vidne til vold i familien.

41,9 % af børnene har i hele eller dele af deres barndom boet alene med én af forældrene. 15,1 % af børnene har boet med én af forældrene og stedmor eller stedfar. I 12,8 % af sagerne har barnet på et tidspunkt boet uden nogle af dets forældre. 15,1 % af børnene har skiftet skole mere end to gange.

Det skal understreges, at der er tale om komplekse årsagssammenhænge og begivenhedsforløb, og det er i den forbindelse værd at bemærke, at sagsbehandlerne i 35 % af sagerne angiver, at ingen af de nævnte opvækstforhold var gældende. Det vil sige, at i mere end en tredjedel af sagerne, hvor seksuelle overgreb mod børn med handicap er en problematik skal årsagssammenhænge og begivenhedsforløb findes i andre faktorer end de nævnte (afsnit 5.3).

Kommuneundersøgelsen viser endvidere, at stort set alle de børn, der rapporteres om, er i daglig kontakt med professionelle omsorgspersoner. Omsorgspersoner, der alt andet lige har mulighed for at reagere på barnets evt. tegn og signaler på mistrivsel eller på direkte udsagn fra barnet – og som potentielt kan fungere som barnets professionelle støtte i forhold til tidligt at opspore og standse eventuelle overgreb.

Karakteren af overgreb

Undersøgelserne skelner mellem forskellige former for seksuelle overgreb - samleje, anden kønslig omgang og blufærdighedskrænkelser - der afspejler kategorierne af strafbare seksuelle krænkelser i straffeloven.

Den hyppigste type af seksuelle overgreb i kommuneundersøgelsen er "Anden kønslig omgang end samleje" (analt, oralt, fingre/genstande i skede/anus) med 38,4 % af alle sagerne. I 31,4 % af sagerne er der tale om kategorien "Blufærdighedskrænkelser" (blotteri, beføling, beluring), mens kategorien "Samleje" er sket i 14,0 % af sagerne.

Overgreb af typerne "samleje" og "anden kønslig omgang end samleje" sanktioneres ifølge Straffeloven inden for den højeste strafferamme i Danmark. Kommuneundersøgelsen viser, at "samleje" og "anden kønslig omgang end samleje" er begået i næsten to tredjedele af de sager, hvor typen af overgreb kendes. En fjerdedel af sagsbehandlerne svarer, at de ikke ved, hvilken type overgreb, der er tale om.

Kommuneundersøgelsen kan ikke påvise signifikant sammenhæng mellem den type overgreb, som børnene udsættes for og type og grad af funktionsnedsættelse hos børnene (afsnit 5.4).

I skoleundersøgelsen giver næsten halvdelen af lærerne, der besvarer spørgsmålet, udtryk for, at de ikke har kendskab til typen af overgreb, eleverne har været udsat for. De lærere, der beskriver karakteren af overgrebene, angiver oftest, at de bestod af samleje. Den næst hyppigste type overgreb er blufærdighedskrænkelser, mens anden kønslig omgang sker i færrest tilfælde. Ca. en tredjedel af eleverne har været udsat for mere end et overgreb (afsnit 4.3).

Sagsbehandlerne i kommuneundersøgelsen blev bedt om at angive i hvor lang en periode, de formodede seksuelle overgreb stod på. 42 % af sagsbehandlerne ved ikke hvor længe overgrebene stod på. I 28,9 % af sagerne angiver sagsbehandlerne, at der er tale om enkeltstående tilfælde af overgreb. 16,8 % har stået på i op til et år, mens hver tiende har stået på i 1-3 år og enkelte helt op til mere end 10 år (afsnit 5.4).

Krænkerne

I skoleundersøgelsen er krænkeren i stort set alle tilfælde en dreng eller en mand. Kun i ét tilfælde har læreren kendskab til, at krænkeren er en kvinde (afsnit 4.4).

I kommuneundersøgelsen er krænkeren i 84,9 % af tilfældene en mand. I fire sager, svarende til 4,7 % af sagerne, angiver sagsbehandlerne, at der alene eller samtidig var tale om kvindelige krænkerer (kvinder/piger). Krænkerens gennemsnitsalder på overgrebstidspunktet er 32 år. Den yngste krænker rapporteres at være 11 år gammel, mens den ældste krænker er 65 år. 35,2 % af krænkerne er under 18 år, heraf 22,2 % under 15 år.

I knap hver fjerde sag angiver sagsbehandlerne, at den eller de formodede krænkerer i et eller flere tilfælde er en forælder. I 37,2 % af sagerne har krænker(ne) udelukkende en intra-familier relation til barnet, dvs. forældre, søskende, bedsteforældre, familiemedlemmer og/eller stedfamilie. I 44,2 % af sagerne har krænker(ne) udelukkende en ekstra-familier relation til barnet, heraf udgør 7 % af krænkerne gruppen af lærere, pædagoger, medhjælpere eller anden offentlig ansat. I 5,8 % af sagerne har barnet været udsat for overgreb fra både intra-familier og ekstra-familier personer. I de resterende sager ved sagsbehandlerne ikke, hvem krænkeren er (afsnit 5.5). Knap halvdelen af børnene har i perioder af deres liv boet samme sted som krænker (afsnit 5.3).

Af lærernes besvarelser fremgår det, at de fleste krænkerer, der er kendskab til, er børn eller unge uden for skolen og familien. Dernæst oplyses stedfædre, fædre og andre elever på skolen. Personale på specialskole og døgntilbud nævnes kun i et enkelt tilfælde. Gruppen af krænkerer, der har et handicap, er en smule større end gruppen uden handicap. De krænkerer, der har en funktionsnedsættelse, er yngre end krænkerer uden en funktionsnedsættelse. Knap halvdelen af krænkerer med en funktionsnedsættelse er under 15 år, mens lidt under to tredjedele af krænkerer uden en funktionsnedsættelse er 18 år eller ældre (afsnit 4.4).

Hvordan får lærerne viden eller mistanke om seksuelle overgreb?

Tegn, signaler og udsagn fra eleven

Lærerne i skoleundersøgelsen fik samlet set primært deres viden eller mistanke, når eleven selv, forældre, andre elever eller lærere/andre professionelle fortæller om overgreb. Viden og mistanke om seksuelle overgreb fra sociale/adfærdsmæssige tegn fra eleverne udgjorde 37,2 % - psykiske tegn og signaler udgjorde 28,4 % - verbale eller skriftlige informationer fra eleverne udgjorde 32,4 % (afsnit 4.6).

Elevernes handicap har en vis sammenhæng med, hvordan lærerne får viden eller mistanke om overgreb. Elever med kognitiv funktionsnedsættelse (40,4 %) og elever med social/adfærdsmæssig funktionsnedsættelse (38,8 %) fortæller oftere selv lærerne om overgreb, end elever med andre typer handicap. Og klasselærerne får oftere information om overgreb fra andre professionelle, når eleverne har tale- og kommunikationshandicap (afsnit 4.6). Elevernes handicap har tilsyneladende ikke betydning for, om lærerne har konkret viden eller mistanke om, at der har fundet overgreb sted. Lærerne har oftere *konkret viden* om seksuelle overgreb, når deres viden stammer fra informationer fra andre elever og forældre. Lærerne har

ofte *mistanke*, når udgangspunktet er egne observationer af elevernes adfærd, psykiske og fysiske signaler. Både ved konkret viden og stærk mistanke kommer informationerne oftest fra forældre.

I de kvalitative interviews fortæller lærerne, at de typisk får en mistanke ved, at barnet ytrer sig direkte sprogligt om krænkelse eller bruger et stærkt seksualiseret sprog eller ord, der signalerer et erfaringsniveau om seksuelle aktiviteter, der ikke er alderssvarende. Skolerne nævner følgende typiske situationer, som førte til mistanke:

- Eleven fortæller læreren om overgrebet, enten verbalt eller med tegnsprog, skriftsprog (fx e-mail, sms)
 - Elevens forældre fortæller læreren/skolen om overgreb mod eleven, fx begået af en anden elev eller en uden for skolen
 - Eleven udviser markante adfærdsmæssige ændringer som tegn på tydelig mistrivsel, fx angst, nedtrykthed
 - Eleven beretter om overgreb og viser samtidig tegn på mistrivsel.
-
- Både skoler og institutioner fremhæver en række vanskeligheder ved at kunne "se" eller opdage seksuelle overgreb. Disse vanskeligheder kan opdeles i tre primære typer:
 - Vanskeligheder ved at se adfærdsmæssige tegn på seksuelle overgreb
 - Vanskeligheder ved at se fysiske tegn på seksuelle overgreb
 - Tvivl i forhold til indhold og troværdighed i udsagn fra børn med handicap og tolkningen af ytringer.

Flere nævner, at det kan være meget vanskeligt at forstå og tolke et barns udsagn eller adfærdsmæssige ændringer. En del lærere nævner, at de har svært ved at erindre de første tegn på mistrivsel, og hvornår de observerede dem i rækkefølgen af observationer af tegn på mistrivsel. Det gør det vanskeligere at vurdere en mistanke. De fleste mener, at der er behov for mere viden om tegn på mistrivsel og overgreb. Nogle nævner behov for mere viden om børn og unge med handicap og anden etnisk baggrund end dansk og om tegn og signaler fra børn og unge med kommunikationsvanskeligheder (afsnit 7.2).

Hvordan får kommunerne kendskab til de børn, hvor der er mistanke om seksuelle overgreb?

Kilder til kendskab

Kommuneundersøgelsen viser, at børnenes forældre udgør en væsentlig kilde til, at kommunen får kendskab til det (formodede) seksuelle overgreb. I fire ud af ti sager er barnets forældre kilde til kommunens kendskab, mens udsagn fra barnet er kilde til kommunens kendskab i hver fjerde sag. Oplysninger fra skoler tegner sig for 26,7 % (afsnit 5.6).

Underretning

Kommunerne har i 57,1 % af sagerne modtaget en underretning om det (formodede) overgreb. I 40,5 % af sagerne har forvaltningen ikke modtaget en underretning, men fået kendskab til sagen på anden vis. Barnets eget udsagn er den primære årsag til 58,3 % af underretningerne (afsnit 5.6). Der er en signifikant sammenhæng mellem barnets alder ved første seksuelle overgreb, og om der er sket en underretning til kommunen. I de sager, hvor barnet var 8-12 år, er der en underretning i 79 % af sagerne. For børn, der var under 8 år ved overgrebet, er der underretning i 50 % af sagerne, og for børn på 13 år og derover er tallet 31 % (afsnit 5.6).

Udsagn fra barnet

I de kvalitative interviews med sagsbehandlere bekræftes, at udsagn fra barnet er en primær kilde til, at en mistanke eller konkret viden opstår. I seks ud af de ti sagsforløb førte udsagn fra barnet til, at der opstod en mistanke – i fire tilfælde talte barnet med en person i dets private netværk og i to tilfælde med en person i

offentligt regi (afsnit 8.3). Sagsbehandlerne lægger generelt stor vægt på barnets udtalelser. Som et led i sagsbehandlingen laves en vurdering af, om barnets udtalelse eller fortælling stemmer overens med, hvad fagfolk og forældre vurderer, der kan være sket. De ser på barnets reaktioner og adfærd. Og de vurderer, om barnets udtalelser stemmer overens med de faktiske forhold vedr. de påståede overgreb, og om udtalelserne lever op til de krav til bevis (eller sandsynliggørelse), som offentlige myndigheder kræver (afsnit 8.3).

Barnet udviser en bekymrende adfærd

Sagsbehandlerne fremhæver, at en anden kilde til mistanke eller viden om seksuelle overgreb er, at barnet udviser en bekymrende adfærd. Bekymrende adfærd kan optræde sammen med og understøtte udtalelser fra barnet, men kan også være den *primære* årsag til at en mistanke eller viden om det seksuelle overgreb kommer frem. Seksualiseret adfærd, såsom overdreven onani, seksuelle lege eller seksualiseret sprog, er nogle af de signaler, der generelt vækker bekymring hos både forældre og fagfolk. Tristhed, manglende koncentrationsevne, lukkethed, grænseoverskridende kontaktform og angst for eller modvilje mod samvær med visse personer er andre eksempler, der nævnes i sagsforløbene.

I enkelte tilfælde er det mere eller mindre tilfældigheder, kombineret med årvågne voksne eller børn, der fører til mistanke eller viden om seksuelle overgreb. I disse tilfælde har der ikke forinden været hverken bekymrende adfærd eller direkte udsagn fra barnet om seksuelle overgreb (afsnit 8.3).

Faglige overvejelser, når en mistanke opstår

En af de centrale faglige overvejelser sagsbehandlerne beskriver ved mistanke om seksuelle overgreb, er betydningen af barnets handicap. I flere tilfælde oplever sagsbehandlerne stor faglig usikkerhed om, hvorvidt den adfærd, barnet udviser, eller de udsagn, barnet kommer med, kan tilskrives barnets handicap (i form af eksempelvis umodenhed, kommunikationsvanskeligheder, udviklingshæmning) eller om der er tale om tegn eller signaler, der indikerer, at barnet mistrives og har været udsat for seksuelle overgreb. Denne faglige usikkerhed svarer helt til det, lærerne giver udtryk for (afsnit 8.3).

Håndteringen af de seksuelle overgrebssager

Politianmeldelse og afhøring

Kommuneundersøgelsen viser, at 73,8 % af samtlige sager, hvor krænker er over 15 år, er blevet anmeldt til politiet. 16,7 % er ikke anmeldt, mens 4,8 % af sagerne er drøftet anonymt med politiet. I 4,8 % af sagerne ved sagsbehandlerne ikke, om sagen er anmeldt til politiet. I syv sager, hvor sagsbehandlerne selv angiver, at der er stærk mistanke (5) eller konkret viden (2), er sagerne ikke anmeldt.

Børnenes forældre tegner sig for 43,2 % af politianmeldelserne i disse sager, og den kommunale forvaltning tegner sig for 29,5 %. Sygehuse har indgivet 11,4 % af politianmeldelserne (afsnit 5.6).

I de kvalitative interviews med sagsbehandlerne vurderer de sagsbehandlere, der har overværet en videoafhøring, at politiet generelt formår at afhøre og tale med barnet på en måde, der er betryggende og meningsfuld for barnet. Politiet har i de fleste tilfælde, men ikke alle, været hjemme og snakke med det pågældende barn før afhøringen. Samtlige sagsbehandlere, der har overværet en afhøring, vurderer, at barnet ikke har lidt overlast eller oplevet ubehag i forbindelse med afhøringen. Der er dog eksempler på, at barnet ikke er blevet afhørt med henvisning til, at det ikke vil være muligt at kommunikere med barnet på en hensigtsmæssig måde på grund af barnets handicap (afsnit 8.5).

I de kvalitative interviews med skolerne nævner flere lærere at have oplevet et mere problematisk samarbejde med politiet, idet lærerne har savnet et tættere samarbejde, herunder mere kommunikation og dialog (afsnit 7.4).

Skolernes og institutionernes beredskaber

Spørgeskemaundersøgelsen viser, at én ud af fire lærere angiver, at skolen har en procedure eller beredskabsplan i tilfælde af seksuelle overgreb, og en næsten tilsvarende andel (22,2 %) svarer, at skolen ikke har en. Resten ved ikke, om skolen har en, eller de har ikke svaret (afsnit 4.6). Det generelle indtryk er, at lærerne og medarbejderne på institutionerne savner et samlet fokus på emnet, der sikrer et vidensgrundlag, som de kan trække på i fællesskab (afsnit 7.5). De skoler, der har skriftlige procedurer og beredskaber, har typisk fokus på krise- og sorgplaner, der er lavet med henblik på at håndtere, at en elev fx mister en forælder. De fleste har ikke direkte fokus på forebyggelse og håndtering af seksuelle overgreb.

Ni af de interviewede 21 institutioner har en beredskabsplan eller procedure for, hvorledes man arbejder med at forebygge eller håndtere seksuelle overgreb. De fleste institutioner er i berøring med emnet uden at have en fælles ramme i form af fx retningslinjer, procedurer eller afklaring af, hvordan man forebygger og håndterer seksuelle overgreb (afsnit 7.3).

Skolernes konkrete sagshåndtering

Får lærerne viden eller mistanke, drøfter de den først og fremmest med skolelederen (45,9 %) og andre professionelle omkring eleven (41,2 %). Kun omkring hver tiende lærer oplyser, at de har underrettet kommunen på baggrund af viden eller mistanke. Denne problemstilling fremhæves også i interviewene med lærerne (afsnit 7.4). Dette er bemærkelsesværdigt, da lærerne i henhold til Servicelovens § 35 (nu § 153) har skærpet pligt til at underrette kommunen, hvis der er formodning om, at et barn mistrives, herunder som følge af fx vold eller seksuelt misbrug. Det er værd at bemærke, at lærere ansat på skoler i tilknytning til døgntilbud oftere har handlet på baggrund af mistanke eller viden end lærere fra efterskoler, folkeskoler og specialskoler (afsnit 4.6).

Undersøgelsen viser, at forskellige parter bliver involveret, når lærerne har svag mistanke, stærk mistanke eller konkret viden om seksuelle overgreb. Ved svag mistanke er det oftest skoleledelsen og skolepsykologen, der bliver involveret. Til gengæld bliver elevens forældre, læger/hospital, politi, psykolog uden for skolen og socialforvaltningen oftere involveret, når lærerne har konkret viden eller stærk mistanke om seksuelle overgreb. I kun tre tilfælde har lærerne involveret socialforvaltningens sagsbehandler – i disse tilfælde havde lærerne stærk mistanke. Det er bemærkelsesværdigt, at konkret viden og stærk mistanke om seksuelle overgreb ikke i højere grad indebærer, at kommunen involveres (afsnit 4.6). Elever, der har været udsat for overgreb på offentlige steder (skole, døgntilbud, transport mv.), får i følge det kendskab lærerne har tilsyneladende mere støtte end elever, der har været udsat for overgreb i hjemlige, private omgivelser.

I interviewene med specialskolerne fremgår det, at når en mistanke om seksuelle overgreb opstår, bliver tilfældet typisk vurderet løbende i forhold til, hvad der konkret er sket, og hvilke personer og instanser, der eventuelt skal involveres. Medarbejderne forholder sig til overvejelser om det enkelte barn, til drøftelser med forældrene, ledere og andre fagpersoner i tilknytning til skolen eller institutionen, de sociale myndigheder og endelig politiet.

Generelt er det sværeste for lærerne at fortælle børnenes forældre om mistanke om seksuelle overgreb. Flere finder det meget vanskeligt at finde ud af, hvordan man præsenterer en mistanke for forældrene til et barn, der måske krænker andre eller har været udsat for overgreb. Både skoler og institutioner giver udtryk for, at det kan være en vanskelig balance på den ene side at skulle fortælle forældrene om en sådan mistanke og på den anden side at bibeholde et godt fortsat forældresamarbejde.

Flere lærere har følt sig alene i tilfælde af mistanke om overgreb mod en elev og har ikke oplevet at få tilstrækkelig opbakning fra ledelse og kolleger. Nogle nævner også, at de savner opbakning fra ledelse og

kolleger til generelt at beskæftige sig med forebyggelse og håndtering af seksuelle overgreb. Dette hænger sammen med, hvordan den enkelte skole eller institution forholder sig til temaet seksuelle overgreb – dvs. om man har valgt at sætte fagligt og organisatorisk fokus på at forebygge og håndtere seksuelle overgreb. En del af skolerne og institutionerne nævner, at deres kendskab til emnet eller erfaringer med seksuelle overgreb har en betydning for, hvorledes de vil handle, hvis der opstår et (nyt) tilfælde. I konkrete tilfælde har erfaringer med seksuelle overgreb ført til nye initiativer, der skal forebygge overgreb i fremtiden og skabe et beredskab, der kan opfange informationer om og forebygge overgreb (afsnit 7.4).

Specialskoler og institutioners beskrivelse af det tværfaglige og tværsektorielle samarbejde

- Flere af specialskolerne og dag- og døgninstitutionerne har både et (internt) tværfagligt samarbejde og et (eksternt) tværsektorielt samarbejde i tilfælde af seksuelle overgreb. Samlet set er specialskolernes og institutionernes samarbejdspartnere (i ikke prioriteret rækkefølge):
- Familien
- Krænkerens forældre (i tilfælde af overgreb børn imellem)
- Klasselærere/kolleger
- Psykolog/psykiater (skolepsykolog/PPR)
- Den kommunale socialforvaltning (sagsbehandlere og psykologer)
- Politiet
- Læge

I de tilfælde, hvor samarbejdet med de forskellige instanser nævnes som positivt, begrundes det oftest med, at forløbet var godt bakket op af en handlingsdygtig ledelse, at personalet havde redskaber til at tale med forældrene og barnet, der var udsat for et seksuelt overgreb. Endvidere fremhæves det som vigtigt, at der hurtigt blev taget hånd om sagen og, at den gode kontakt mellem medarbejdere og forældre blev bibeholdt efter forløbet – samt at der var en åben dialog med de involverede om hændelsen.

- I flere tilfælde har der også været barrierer i samarbejdet mellem skole/institution og andre instanser. Barriererne i det tværfaglige og tværsektorielle samarbejde opleves som følgende:
- Rollefordelingen og forventningerne til hvem, der har ansvaret for bestemte aspekter af sagen og involverede personer i tilfælde med seksuelle overgreb
- Langsommelige arbejdsprocesser hos de sociale myndigheder (den kommunale socialforvaltning eller amtet)
- Problematisk samarbejde med politiet. Nogle oplever, at politiet ikke har taget tilstrækkelig hånd om det udsatte barn, og at ventetiden inden barnet blev afhørt var for lang, fx hvis barnet ikke måtte modtage psykologhjælp inden afhøringen (afsnit 7.4).

Kommunernes konkrete sagshåndtering

Kommuneundersøgelsen viser som nævnt, at kommunerne kun har modtaget underretning i 57,1 % af sagerne. I 40,5 % af sagerne har forvaltningen ikke modtaget en underretning, men fået kendskab til sagen på anden vis. Barnets eget udsagn er den primære årsag til 58,3 % af underretningerne. Det er tankevækkende i betragtning af, at der i særlig grad er tale om børn med funktionsnedsættelser indenfor kognitiv forståelse samt tale- og kommunikationsevne.

Kommuneundersøgelsen viser endvidere, at der går i gennemsnit knap et år, fra det første formodede seksuelle overgreb finder sted, til forvaltningen får kendskab til eller mistanke om overgrebet. Dette resultat er dog behæftet med en vis usikkerhed, da barnets alder ved første overgreb i mange tilfælde er svært at få belyst præcist. Uanset usikkerheden må resultatet dog give anledning til grundige overvejelser om

mulighederne for at udvikle og styrke indsatsen i forhold til tidligere opsporing af seksuelle overgreb (afsnit 5.6).

Når den sociale forvaltning får kendskab til, at et barn med handicap har været udsat for seksuelle overgreb eller der er mistanke herom, har kommunen pligt til at undersøge dette nærmere.

Beredskaber

42,7 % af samtlige sagsbehandlere er vidende om, at deres kommune har en skriftlig beredskabsplan, 32 % ved, at kommunen *ikke* har en skriftlig beredskabsplan, mens 25,4 % ikke ved, om kommunen har en skriftlig beredskabsplan eller ej. Det betyder, at 57,4 % af sagsbehandlerne ikke har eller ikke ved, at de har beredskab/retningslinjer for håndtering af sager, hvor seksuelt overgreb er en del af problematikken.

Ser man på svarenes fordeling i forhold til de enkelte kommuner, er det kun 32 kommuner (13,4 %), hvor alle de deltagende sagsbehandlere entydigt svarer ja til, at de har et beredskab.

I 84 kommuner (35,2 %) svarer sagsbehandlerne både ja, nej og ved ikke. I 123 kommuner (51,5 %) svarer sagsbehandlere både nej og ved ikke.

Det betyder, at 86,6 % af kommunerne ikke har et beredskab, der eksisterer som et tilgængeligt arbejdsredskab i alle sagsbehandlernes bevidsthed. Dette undersøgelsesresultat er bemærkelsesværdigt. Det giver et mere nuanceret billede af kommunernes handleberedskab end hidtil, idet denne undersøgelse kan svare på, om beredskabet er kendt af den enkelte sagsbehandler, der skal handle på konkrete sager (afsnit 5.7).

I de kvalitative interviews oplyser fire af de ni sagsbehandlere, at kommunen har skriftlige retningslinjer for håndteringen af sager, der vedrører seksuelle overgreb mod børn. To fortæller, at kommunen ikke har retningslinjer på tryk, og tre ved ikke, om kommunen har udarbejdet skriftlige retningslinjer. Sagsbehandlerne betragter generelt et skriftligt beredskab som et støttende redskab i sagshåndteringen. I de fleste tilfælde, hvor der ikke er et nedskrevet beredskab, fremhæver sagsbehandlerne, at en enkelt og klar procedure i sagshåndteringen er, at man kontakter sin leder (afsnit 8.4).

Faglige problemstillinger og dilemmaer i forhold til sagshåndteringen: Fokus på barnets trivsel

I sager, hvor der er mistanke, peger interviewundersøgelsen på, at det er vigtigt, at man i sagshåndteringen ikke kun fokuserer på spørgsmålet om at få af- eller bekræftet mistanken, men fokuserer på barnets mistrivsel og derved på de forskellige faktorer, der kan påvirke barnets trivsel (afsnit 8.4).

Der er en række organisatoriske, faglige og personlige dilemmaer og barrierer, som gør sig gældende i forbindelse med håndteringen af sager, der omfatter mistanke eller konkret viden om seksuelle overgreb mod et barn med handicap.

Dilemmaer på det organisatoriske niveau

62,4 % af sagsbehandlerne angiver, at handicapsagerne er placeret i en specialiseret handicapenhed, mens en tredjedel svarer, at handicapsagerne er integreret i arbejdet med børn og unge. Resten svarer i kategorien "andet".

En problemstilling, som går igen i mange af sagerne er, at arbejdsdelingen og snitfladerne mellem hhv. handicapafdeling og børn-familieafdeling i de konkrete sager kan være uklare. Som følge heraf kan der opstå uklarhed om, hvem der har ansvaret for at følge op på en sag. Flere sagsbehandlere fremhæver det problematiske i, at der kan være forskellig faglig vægtning og fokus afhængigt af, hvilken afdeling der har sagen. Sagsbehandlerne oplever, at forskellige faglige kulturer spiller væsentligt ind på sagshåndteringen og

de faglige fokuspunkter og problemdefinitioner heri. Enkelte sagsbehandlere fremhæver, at også økonomiske forhold kan spille ind på den organisatoriske fordeling af sagerne (afsnit 8.4).

Dilemmaer på det faglige niveau

Tolkningen af barnets udsagn og/eller adfærdsændringer er en af de væsentlige faglige overvejelser, der melder sig, når der opstår mistanke om, at et barn med handicap har været udsat for seksuelle overgreb. I flere tilfælde oplever sagsbehandlerne stor faglig usikkerhed om, hvorvidt den adfærd, barnet udviser eller de udsagn barnet kommer med, kan tilskrives barnets handicap eller om der er tale om tegn eller signaler, der indikerer, at barnet har været udsat for seksuelle overgreb.

Undersøgelsen peger imidlertid på, at det er helt centralt for sagshåndteringen, at sagsbehandleren kender (eller via andre fagfolk får indblik i) barnets handicap og dermed også barnets muligheder for at kommunikere, forstå og agere. Manglende viden om barnets handicap og ressourcer kan med andre ord udgøre særlige barrierer for sagshåndteringen (afsnit 8.4).

Dilemmaer på det personlige niveau

En stor del af sagsbehandlerne giver udtryk for, at selve temaet seksuelle overgreb mod børn også stiller dem over for en række dilemmaer af mere personlig karakter. Selve temaet, og dét konkret at stå for håndteringen af en sag, der involverer viden eller mistanke om, at et barn har været udsat for seksuelle overgreb, sætter mange tanker og følelser i gang på det personlige plan. Det kan være svært rent menneskeligt at rumme. Især sagsbehandlere, der kun har lidt eller ingen erfaring fra tidligere sager, oplever disse sager som mere overvældende på det personlige plan. Et konkret dilemma, som flere sagsbehandlere fremhæver som personligt belastende, er, hvis man har mistanke om, at et barn udsættes for seksuelle overgreb og mistanken retter sig mod og skal formuleres over for en af barnets forældre (afsnit 8.4).

Børneperspektivet i sagshåndteringen

Flere sagsbehandlere giver udtryk for, at det generelt kan være vanskeligt at anlægge og varetage et børneperspektiv i sagshåndteringen, fordi det generelt kan være svært at etablere den nødvendige kontakt med barnet på grund af omstændigheder ved barnets handicap.

Konkret beskriver flere sagsbehandlere en række dilemmaer og vanskeligheder i forhold til at gennemføre en børnesamtale. I flere tilfælde vurderer sagsbehandleren, at andre, enten barnets mor eller en pædagog, som kender barnet godt, er bedst egnet til at tale med barnet for at få belyst barnets perspektiv. I andre tilfælde forsøger sagsbehandlerne at tilgodese barnets perspektiv, ved fx at få konsulenter med fagspecifikt kendskab til barnets handicap til at observere barnet og "høre barnet" på den måde.

Flere sagsbehandlere udtrykker, at man ønsker at skåne børnene for unødigt postyr og vælger på den baggrund ikke at gennemføre en børnesamtale. Det gælder især børn med udviklingshæmning (afsnit 8.5).

Forældreinddragelse

Betydningen af et konstruktivt forældresamarbejde i forbindelse med en opstået mistanke eller viden om seksuelle overgreb fremhæves af de fleste sagsbehandlere. Generelt beskriver sagsbehandlerne forældre til børn med handicap som ressourcestærke forældre, der anerkendes for deres viden om barnets handicap og særlige behov.

I sagsforløb, hvor forældrene ydermere er i konflikt på grund af en samværssag, er det en væsentlig faglig udfordring i sagsarbejdet, at barnets perspektiv ikke forsvinder i håndteringen af forældrenes konflikter (afsnit 8.6).

Tiltag overfor barn og familie i forbindelse med det seksuelle overgreb

I lidt under en tredjedel af sagerne har der efter, at kommunen har fået viden eller mistanke om det seksuelle overgreb, været lavet en § 38 (nu § 50) undersøgelse, der har til formål at undersøge barnets behov for særligt støtte. Det er bemærkelsesværdigt lavt. I knap en tredjedel af sagerne har barnet fået psykologisk behandling. Barnet er blevet flyttet i en tiendedel af sagerne.

Barnets forældre har i under en tredjedel af sagerne fået tilbudt psykologisk støtte/behandling – og i knap en tiende del af sagerne har barnet og familien fået psykologisk behandling sammen.

I ti af de 86 sager, hvor sagsbehandlerne har svaret på detaljerede spørgsmål, er der ikke iværksat tiltag. I fire af disse sager er begrundelsen herfor ikke sket med henvisning til en vurdering af barnets behov for hjælp, men fx med den begrundelse, at politiet har henlagt sagen. Det er yderst problematisk og i modstrid med intentionerne i lovgivningen. I to af sagerne er der ikke iværksat tiltag, fordi forældrene har modsat sig hjælp til barnet (afsnit 5.6).

Skoleundersøgelsen peger på, at jo mere betydeligt handicap barnet har, desto mere udbredt er afhøring af politiet efter et seksuelt overgreb. I modsætning hertil bliver psykologisk støtte primært givet til elever med lette grader af handicap. Det peger på, at fokus på psykologisk støtte og behandling til børn med betydelige handicap skal styrkes samt, at børn med mindre omfattende handicap skal sikres muligheden for at blive afhørt af politiet.

Skoleundersøgelsen peger på, der ikke nødvendigvis iværksættes flere tiltag, når en elev er udsat for alvorligere seksuelle overgreb. Ifølge lærerne bliver elever, der har været udsat for overgreb med samleje i mindre grad fx undersøgt af en læge, afhørt af politiet og flyttet fra det sted, hvor overgrebet fandt sted, sammenholdt med elever, der er udsat for overgreb med anden kønslig omgang eller blufærdighedskrænkelser. Til gengæld får elever, der er udsat for overgreb med samleje i højere grad tilbudt psykologisk støtte (afsnit 4.6).

Elementer i et godt forløb

- Hvis man kan tale om et hensigtsmæssigt eller godt forløb i forbindelse med mistanke eller viden om seksuelle overgreb, så er der overordnet set nogle tværgående elementer, som ifølge skolerne og institutionerne har positiv betydning:
 - Åbenhed og dialog i personalegruppen – og opbakning fra ledelsen
 - En åben og hyppig kommunikation og tæt samarbejde med forældrene
 - Et tværfagligt samarbejde med relevante parter i og uden for skolen/institutionen
 - Hurtig handling på tilfælde af mistanke og viden om seksuelle overgreb – tilpasset om overgrebet er akut eller sket for længere tid siden
 - En beredskabsplan eller en politik på området inden man står i en situation med mistanke eller viden om seksuelle overgreb (afsnit 7.5, p.151).
-
- Sagsbehandlerne fremhæver i interviewundersøgelsen følgende elementer for et positivt forløb:
 - At sagsbehandlerne har en faglig indsigt i handicapområdet – kombineret med viden om børn, familier og omsorgssvigt
 - At der anlægges et børneperspektiv i sagshåndteringen
 - At der etableres et konstruktivt samarbejde med barnets forældre

- At der er etableret et integreret samarbejde på tværs – behovet for tværfaglig koordinering er stort i disse sager
- At sagsbehandleren har en ledelsesmæssig opbakning
- At kommunen har udarbejdet et skriftligt beredskab (afsnit 8.7).

Undersøgelsernes datagrundlag

Skoleundersøgelsen – kvantitativ analyse

Der er foretaget en internetbaseret spørgeskemaundersøgelse blandt klasse-/kontaktlærere på folkeskoler (i almindelige klasser og specialklasser), specialskoler, efterskoler og døgntilbud med intern skole. Formålet med den kvantitative skoleundersøgelse er at belyse lærernes kendskab til omfanget og karakteren af seksuelle overgreb mod børn og unge med handicap i skoleårene 2003-2005 (kapitel 4).

Undersøgelsen er udformet som en incidensundersøgelse, hvor der spørges ind til antallet af sager, som lærerne har haft viden eller mistanke om i skoleårene 2003/2004 og 2004/2005. I alt havde 4036 lærere mulighed for at besvare spørgeskemaet. Af dem har 1743 besvaret skemaet, hvilket giver en samlet svarprocent på 43,2. Af de 1.743 lærere underviser 972 lærere elever med handicap. Det er besvarelsene fra disse lærere, der indgår i undersøgelsen (afsnit 4.1).

Skoleundersøgelse – kvalitativ analyse

Formålet med den kvalitative undersøgelse er at afdække de særlige problematikker, som lærere, pædagoger og ledere oplever i forbindelse med at opdage, håndtere og forebygge seksuelle overgreb mod børn og unge med handicap i forskellige typer undervisnings- og pasningstilbud. Der er gennemført kvalitative interviews med otte skoletilbud for børn med handicap samt 21 specialbørnehaver, specialfritidshjem/SFO og døgntilbud for børn med handicap³. I alt er der interviewet 32 ledere og medarbejdere på skoler og institutioner. Samlet set beretter de interviewede om viden og mistanke om seksuelle overgreb mod 28 børn med handicap (kapitel 7).

Kommuneundersøgelsen – kvantitativ analyse

Der er foretaget en internetbaseret spørgeskemaundersøgelse blandt kommunale sagsbehandlere med det formål at belyse sagsbehandlerens kendskab til omfanget og karakteren af sager, hvor der har været viden eller mistanke om seksuelle overgreb mod børn og unge med handicap i alderen 0 -18 år i en toårsperiode fra 1. september 2003 – 2005 (kapitel 5). 1.069 sagsbehandlere fordelt på 239 kommuner deltog i undersøgelsen. Det svarer til en svarprocent på 63,2 på sagsbehandlerniveau. Andelen af kommuner, der deltog, udgør 88,2 % (afsnit 5.1).

Kommuneundersøgelsen – kvalitativ analyse

Der er foretaget en kvalitativ undersøgelse blandt kommunale myndighedssagsbehandlere, der beskæftiger sig med børn med handicap. Formålet er at få en mere nuanceret viden om de faglige dilemmaer og erfaringer, der gør sig gældende for sagsbehandlere, når de skal håndtere en sag, der omhandler seksuelle overgreb mod børn med handicap. Den kvalitative analyse baserer sig på interviews med ni sagsbehandlere fra seks forskellige kommuner, der tilsammen beskriver ti sagsforløb. Fem af disse forløb præsenteres som cases. De fem cases er udvalgt, så de eksemplificerer dels forskellige faglige dilemmaer, som sagsbehandlere oplever i forbindelse med sagshåndteringen, dels forskellige sagstyper, dvs. forskellige former for seksuelle overgreb eller mistanke herom, og forskellige former for handicap hos børnene (kapitel 8).

³ Disse 21 tilbud benævnes samlet som institutionerne, medmindre det er specificeret yderligere.